

УДК: 304(497.11)

Примљено:

15. јануара 2009.

Прихваћено:

12. фебруара 2009.

Оригинални

научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

POLITICAL REVIEW

Година (XXI) VIII, vol=19

Бр. 1 / 2009.

стр. 205-222.

Жарко Обрадовић

Факултет за државну управу и администрацију

Мегатренд универзитет, Београд

СРБИЈА – ДРЖАВА СОЦИЈАЛНЕ ПРАВДЕ (УСТАВНА НАЧЕЛА И ПРАКСА)

Сажетак

Социјална правда и социјална политика данас се налазе у центру пажње научника, политичара, економиста, стратега економског и технолошког развоја друштва. Ни једно савремено друштво данас се не одриче социјалне правде као једног од својих темеља. Наравно, различита друштва и различите политике, зависно од читавог низа друштвених чинилаца на различите начине схватају садржај и смисао социјалне правде, а материјалне могућности и карактер друштвеног уређења одређују њене објективне домете. Социјална правда је данас, као и кроз целу историју људског рода вишезначна, сложена, и у различитом степену доступна.

Социјална политика је творевина савременог грађанског друштва, утемељеног на грађанским слободама и правима, вишестраначкој парламентарној демократији и тржишној утакмици. Социјална политика је скуп функционално повезаних институција и инструмената, путем којих се остварује социјална правда, потврђујући тако снагом чињеница да је социјална правда једна од неспорних цивилизацијских тековина савременог доба. Ово питање социјалне правде, односно социјалне политике се на специфичан, често веома конфликтан начин отвара у земљама транзиције, укључујући и Србију.

Кључне речи: социјална правда, социјална политика, транзиција, сиромаштво, дискриминација, социјални концензус, индустријски и социјални конфликти.

Социјална правда спада у неспорне цивилизацијске тековине савременог доба. Сама реч социјална правда употребљава се у више значења – као етички принцип, као политичко програмско опредељење, као један од темеља економске и развојне стратегије друштва, потврђујући на тај начин своју свеобухватност и сложеност, повезаност и условљеност са другим етичким и принципима уређења савремених друштава.

Али социјална правда, није само тековина савремене епохе. Она је морални принцип који је присутан кроз целокупну историју људског рода, а темељи се на солидарности као изразу друштвеног карактера људског бића, односно чињеници да човек – појединац, ни биолошки, ни друштвено не може опстати ван друштвене заједнице.

Социјална правда је кроз векове била предмет најрадикалнијих друштвених подела и конфликта. Ни један владар, не рачунајући оне најокрутније, којима ни људски живот ништа није значео, ни један друштвени систем у историји, није се одрекао начела социјалне правде. Наравно, веома различито су је схватили, па је социјална правда, кроз историју често била неправда.

Социјална правда је веома често и у дугом периоду људске историје изједначавана са милосрђем, хришћанским, или милосрђем према схватањима неке друге вере, актом милости јачих према слабијима. Таква схватања социјалне правде присутна су и данас. Она се у савременим друштвима испољавају, пре свега, кроз ограничено схватање социјалне политике, као „социјалне“, која је усмерена искључиво на тренутно санирање или тачније речено прикривање најрадикалнијих облика сиромаштва и социјалне искључености.

Савремено доба донело је суштинске промене у етичком, теоријском и практичном схватању социјалне правде и критеријумима за њено оцењивање.¹⁾ Полазну основу, односно друштвено окруже-

1) Термин „социјална правда“ присутан је у многим међународним документима, уставним актима и законима држава, али и у (оснивачким) актима међународних организација. У преамбули Устава Међународне организације рада социјална правда се тако примера ради поставља као услов обезбеђења светског мира („универзални и трајни светски мир може (се) обезбедити једино ако се заснује на социјалној правди“), даје објашњење узрока неправде („постојећи радни услови садрже такву неправду, невољу и оскудицу за велики број људи тако да узрокују тако велико незадовољство да су угрожени мир и хармонија света“) као и услов обезбеђења „трајног мира у свету“ („стално и систематски ради (МОР - примедба Ж.О.) на побољшању радних, социјалних и економских услова радника“). Наведено према: Krivokapić Boris: Evropska socijalna povelja, Centar za antiratnu akciju, Beograd 2002. godine, str. 13

ње које је условило ове промене представља грађанско друштво, чији су темељи тржишна привреда, вишестраначка парламентарна демократија и слободни грађанин са корпусом људских слобода и права. Ток борбе, односно друштвени процес успостављања људских слобода и права у савременом смислу те речи, потврђује да људска права чине недељиву целину, која у себи садржи – основне људске слободе, политичка, економска, социјална и културна права и да се слобода човека и слободно друштво остварује само тамо где се сва ова права остварују у целини. Другим речима, без социјалних слобода и права нема стварне слободе човека и слободног, демократског и хуманог друштва. Напротив, степен остваривања социјалних права је један од основних критеријума хуманости и демократичности једног друштва. На супротној страни од социјалне правде налази се дискриминација, која је веома опасан извор индустријских и социјалних конфликта, политичке и социјалне нестабилности и која, не само појединцима и друштвеним групама који су њене жртве, него и друштву у целини наноси ненакнадиве штете.

Успостављање и остваривање социјалне правде у савременом друштву, није међутим, само етичко, већ и економско и развојно питање. Социјална правда је неопходни инструмент у супротстављању сиромаштву и подизању потрошачке моћи друштва у целини, што је услов стабилног, дугорочног функционисања тржишне привреде. Савремени капитализам се пре много деценија суочио са овим изазовима. Један од одговора на ове изазове био је конституисање социјалне политике као скупа инструмената за остваривање начела социјалне правде, солидарности и једнаких шанси и новог приступа економској и развојној пракси друштва. Практика савремене Европе и света недвосмислено потврђују да су највеће домете у економском и технолошком развоју и на томе заснованом стандарду света рада и становништва у целини оствариле оне земље које су на оптималан начин повезале принцип тржишне утакмице са принципима социјалне правде и солидарности, односно које су дефинисале и остваривале социјалну политику као интегрални део укупне развојне стратегије друштва.

Социјална политика у условима транзиције добија нове аспекте и нове садржаје. То у великој мери условљава чињеница да је транзиција по дефиницији конфликтан и противуречан процес из једног у друго друштвено стање, које подразумева, поред осталог,

целовиту промену система вредности и начина живота. Искуство свих земаља транзиције потврђује да је социјална цена транзиције била један од највећих извора индустријских и социјалних конфликата. То је на један веома специфичан, радикалан начин дошло до изражаја у Србији, будући да је целокупна социјална цена транзиције пребачена искључиво на терет припадника света рада. Социјална политика је у Србији, али и у још једном броју земаља транзиције, у којима овај процес није текао жељеним током, у великој мери играла улогу „дежурног ватрогасца“, гасећи социјалне пожаре и лечећи последице лоше и неправедне економске и развојне политике, пре свега огромне системске, дуготрајне незапослености и убрзаног сиромашења огромне већине становништва, односно изузетно убрзаног класног раслојавања. При томе треба имати у виду снажан утицај принципа и праксе високог степена социјалне сигурности и социјалне правде из претходног система, који је имао и позитиван и негативан утицај на текућа кретања у овој области.

Нови, Устав Републике Србије из 2006. године је Србију у члану 1 одредио као државу, засновану на социјалној правди²⁾ и другим вредностима и начелима на којима се држава заснива и које примењује у политици и приликом доношења закона. И претходни, Устав Републике Србије из 1990. године је, такође, Србију одредио као државу засновану на социјалној правди³⁾, као и другим вредностима и начелима. Актуелни Устав Републике Србије, као и претходни, обухвата људске слободе и права који чине садржај социјалне правде и уставно правне праксе социјалне политике. Међутим, тек остварење дефинисаних циљева даје оцену о стању друштва и достигнутом степену правичности и солидарности. Устав, међу бројним људским правима истиче и право на достојанствен и слободан развој личности; право на живот; неповредивост физичког и психичког интегритета; забрану ропства, положаја сличног ропству и принудног рада; право на рад; здравствену заштиту; социјалну заштиту; пензијско осигурање; право на образовање; посебну заштиту породице, мајке, самохраног родитеља и детета; и др. Међутим, поменута и друга права, садржана у Уставу Републике Србије, сама по себи представљају не само један вредносни став, већ и формално правно опредељење државе да заштити

2) Видети: Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 98/2006

3) Видети: Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 1 од 28 септембра 1990. године

основне цивилизацијеске вредности и тековине, док је сама работа тих права у усвојеним законима и њихова примена у пракси, тј. социјална политика која се спроводи, у ствари прави показатељ намера владајућих политичких структура, да успоставе социјалну правду и да људска права и основне слободе учине доступним свим грађанима.

Неспорно је, да током задње деценије двадесетог века, Србија није могла у потпуности да спроведе у дело сва Уставом утврђена права и законска решења, нити садржај социјалне политике. Препрека томе, била је ситуација у којој се налазила Србија (тада чланица Савезне Републике Југославије). Од маја 1992. године, Србија је била изложена економским и политичким санкцијама међународне заједнице.

У таквим условима није се могао одвијати нормалан процес рада, производња и трговина. Санкције су гушиле привреду, спречавале редовне новчане токове, биле препрека размени роба и знања са другим државама, препрека развоју науке и културе. Последица ситуације и стања у коме се тада налазила Србија била је и неефикасност државе и немогућност да се поштују закони у погледу редовне исплате остварених зарада, као и социјалне заштите. Последица је, такође, била и постојање инфлације, недостатак сировина за процес производње што је утицало на смањење и гашење производње, као и опште осиромашење друштва. Присуство више стотина хиљада избеглица са простора бивше СФРЈ (највише из Хрватске и Босне и Херцеговине)⁴⁾ као и оружана агресија чланица НАТО-пакта у првој половини 1999. године током које је, поред људских жртава, у значајној мери уништена инфраструктура Србије и причињена огромна материјална штета (различите процене говоре о преко 100 милијарди долара причињене штете), су ионако тешку економску и социјалну ситуацију у Србији учинили још тежом. Наведени неповољни чиниоци ставили су посебно тешке изазове пред социјалну политику. У веома ограниченим материјалним условима требало је пружити елементарну људску и материјалну заштиту стотинама хиљада избеглица, незапослених, инвалида. У таквим околностима социјална политика се објективно морала концентрисати на елементарна егзистенцијална питања. Ипак, упркос свему поменутом очуван је систем социјалне и

4) Видети детаљније: ПОПИС ИЗБЕГЛИЦА И ДРУГИХ РАТОМ УГРОЖЕНИХ ЛИЦА У САВЕЗНОЈ РЕПУБЛИЦИ ЈУГОСЛАВИЈИ, УНХЦР – Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице, Београд 1996, стр. 19

здравствене заштите, школовање је било доступно и бесплатно, запослени (због санкција) нису добијали отказ, процес приватизације друштвених предузећа је био у зачетку а законска решења су давала право запосленима да буду власници већинског дела акција, извршен је откуп станова у корист њихових корисника, пензијски основ се утврђивао на основу просека зарада десет најбољих година а пензије се усклађивале са растом зарада и трошкова живота и др. Држава је, дакле, спроводила мере социјалне политике у складу са (скромним – ограниченим) економским могућностима.

Политичке промене из октобра месеца 2000-те године су означиле почетак успостављања новог друштва у Србији, либералне демократије. Нов концепт изградње друштва пратила су и нова законска решења. Донет је нови Закон о раду, Закон о запошљавању, Закон о здравственој заштити, Закон о пензијском и инвалидском осигурању, Закон о приватизацији и други закони.

Нови концепт изградње друштва и нови закони су у протеклих осам година донели велике промене готово у свим сферама живота, нарочито у области социјалне политике и довели до готово драматичних негативних промена у начину живота највећег броја становника Србије.

У Србији је од 2001. до 2006. године приватизовано 1.805 предузећа од којих су нека предузећа купљена од стране нових власника далеко испод реалне цене и под сумњивим околностима⁵⁾. Закон о приватизацији је онемогућио запослене (раднике) да буду власници већинског пакета акција⁶⁾, а новим власницима је практично дао огромна права у погледу односа према запосленима.

Уместо отварања нових радних места или испуњавања преузетих обавеза према запосленима, уследило је отпуштање радника, створена је маса социјално угрожених радника и чланова њихових породица.

У Србији је крајем 2007. године било преко милион незапослених лица. Од 2001. до 2005. године у Србији је присутно стално смањење запослености, а повећање незапослености тако да је она крајем 2007. године износила 21,6% (док је у Европи она око 7,5%). На посао у Србији, према подацима из 2007. године, се че-

5) Видети детаљније: КОРУПЦИЈА, власт и држава, део 2; приредили Верица Бараћ и Иван Златић; RES PUBLICA, Београд 2005; KORUPCIJA, Naše teme, br. 2, Službeni glasnik, Beograd 2006.

6) Чланом 25 Закона се утврђује да “ субјект приватизације продаје 70 % капитала који се приватизује”; Видети :Закон о приватизацији , Службени гласник РС, број 45/2005

ка 49 месеци. Од људи који чекају на посао на листи Националне службе запошљавања 55% њих на посао чека дуже од две године. Просечна старост незапослених лица износи 37 година. Међу незапосленима 54% су жене.

Поред преко 1.000.000 људи који су незапослени, још око 640.000 људи ради у сивој зони, а према незваничним подацима око 40% националне економије одвија се у сивој зони. При томе су посебно угрожени млади, који први пут траже посао, као и радници средње старије и старије генерације, који су највеће жртве транзиције, или тачније речено дискриминаторске политике која се према њима спроводи. Закон о раду је оставио раднике беспомоћним у односу на послодавце и могућност добијања отказа, а обавезе државе према незапосленима су све мање и краће.

Закон о пензијском и инвалидском осигурању из 2003. године и допуне овог закона у годинама касније, успоставили су нов начин утврђивања пензија (цео радни век), нов начин усклађивања пензија (два пута годишње, на основу статистичких података, са кретањем трошкова живота), као и подизање старосне границе као услова за стицање права на старосну пензију.⁷⁾

У Србији, према подацима из априла месеца 2007. године било је 1.274.538 корисника пензија. Потребно је констатовати да је неповољан однос између броја запослених (односно оних који плаћају допринос за пензијско и инвалидско осигурање) и броја корисника пензија. Последњих година озбиљно је поремећен однос између броја запослених и броја пензионера (све мањи број запослених издржава све већи број корисника пензија) тако да је однос од 5,47% : 1 из 1957. године, односно 2,55 : 1 из 1990. године, тај однос 2007. године износи 1,56 запослених на 1 пензионера у Републици Србији (уколико се не десе промене у области запошљавања у Србији, није далеко дан када ће број пензионера бити већи од броја запослених).

Примања пензионера су јако мала и имају сталан пад у односу на просечну зараду у Републици. Примера ради, око 60% пензионера прима пензије мање од 11.000 динара, а преко 400.000 пензионера у 2007. години примало је пензију мању од 8.000 динара.

7) Видети детаљније: Закон о пензијском и инвалидском осигурању и Закон о изменама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању, Службени гласник Републике Србије, бр. 34/03, 64/04, 84/04 и 85/05.

Процент учешћа просечне пензије у просечној заради у Републици Србији се од 2000-те године константно смањује. Године 2002. тај проценат је износио 72,99%, 2004. године 67,89%, 2006. године 61,76%, а јуна месеца 2007. године само 53,22% од просечне зараде. Не поштује се ни законом утврђена заштитна одредба да износ просечне пензије не може бити мањи од 60% просечне зараде.

Лош положај пензионера потврђују и подаци да $\frac{3}{4}$ пензионерских домаћинстава у централној Србији и Војводини није у стању да обезбеди себи најнужнију храну и лекове, а пензионери са минималном пензијом немају средстава ни за основне животне намирнице (као што су млеко, месо и воће).

Сиромаштво је на велика врата ушло у Србију после 2000-те године. Статистички посматрано Србија је 2007. године била 10 пута сиромашнија од Пољске и пет пута од Турске, а само је у Албанији степен сиромаштва већи.⁸⁾

Једна трећина становника живи мање од 30 долара месечно, а 18% у условима апсолутног сиромаштва са мање од 20 долара месечно. Сваки десети становник у Србији живи на минимуму егзистенције (са 2,5 долара дневно). Карактеристике сиромаштва у Србији су прикривена незапосленост, низак ниво здравствене заштите, преко пола милиона избеглица и око 220.000 расељених лица, погоршава стање сиромаштва аутохтоног становништва, док је више од 150.000 односно 46% деце у категорији сиромашних, а више од 400.000 пензионера, како је то већ и истакнуто, има најниже пензије.

У области здравствене заштите грађана (ситуација) стање је, такође, веома тешко. Као последица нових прописа у области јавног здравља, на основу којих постоји значајно учешће грађана у плаћању здравствених услуга, све је мања доступност и обезбеђивање заштите здравља многих слојева становништва.

Показатељ ограничене доступности здравствене заштите јесте и податак да (због компликоване процедуре добијања здравствених књижица) преко пола милиона грађана не може да оствари своје уставом гарантовано право на лечење.

И друге категорије грађана, готово без изузетка, платиле су цену новог концепта развоја друштва и њихова права су, новим зако-

8) Видети: Први извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији, Влада Републике Србије, Београд 2005.

нима или изменом и допуном постојећих закона, у значајној мери умањена.

Процес образовања је постао, у међувремену, економска категорија и образовање, поготову високо је све мање доступно највећем броју младих људи. Образовна структура становништва је данас 2008. године јако лоша јер статистички подаци говоре (према попису од 2002. године) да међу становништвом старим 15 и више година, без школске спреме има 357.552 лица, са завршеним од 1 до 3 разреда основне школе има 126.127 особа а са 4 до 7 разреда основне школе 896.647 лица, што је укупно 1.380.526 грађана Републике Србије без завршене основне школе. Неписмених грађана (који се потписују палцем) 2002. године је било 232.925 (или 3,4% од укупно 6.761.061 становника Србије старих 10 и више година који су обухваћени пописом). Факултетски образованих грађана је 2002. године било 411.944 или 6,51%⁹⁾, што је озбиљно упозорење за Србију јер у многим земљама тај број износи више десетина процената.

О стању у земљи, односу према младима, говори и податак да је 500.000 академица већ отишло из своје земље у свет, док је 300.000 младих без посла.

Радно и социјално законодавство у Србији далеко је испод законодавства у развијеним демократским земљама Европе и Међународних стандарда. С тим у вези треба подсетити, да пет година после повратка Србије у Савет Европе, није ратификован кључни документ у области радних и социјалних права – Европска социјална повеља.

Оно што је заједничко за економски и технолошки развијене земље Европе и света као и за земље транзиције јесте да се социјална политика данас мора и може посматрати само у ширем друштвеном контексту као саставни део укупне стратегије развоја друштва. То подразумева ослобађање од оних уских, ограничених схватања социјалне политике, која су и данас снажно присутна и утицајна у Србији, али, истини за вољу и у другим земљама транзиције, која социјалну политику изједначавају са „социјалом“, механизмом за гашење пожара и ублажавање последица социјалних неправди. Таква схватања имају своје упориште у реалном стању у друштву, пре свега у даљем економском и технолошком заостајању

9) Видети: СТАТИСТИЧКИ ГОДИШЊАК СРБИЈЕ 2005, Републички Завод за статистику Србије, Београд 2005, стр. 78.

земље, сиромаштву, ограниченим ресурсима, што условљава да се институције и материјални ресурси социјалне политике усмеравају претежно или искључиво на покривање тренутних егзистенцијалних потреба великог броја сиромашних, незапослених и обесправљених. Таква социјална политика, као што и сами видимо и као што осећају стотине хиљада оних који доживљавају такву судбину, само повећава сиромаштво и већ неприхватљиве социјалне разлике. Настављање такве праксе неизбежно води ка трајној стабилизацији сиромаштва, као зле судбине великог броја људи у Србији.

Да би Србија коначно изашла из зачараног круга сиромаштва, индустријских и социјалних конфликта, у којима се бесмислено троши огромна енергија, неопходно је применити Националну стратегију одрживог развоја коју је усвојила Влада Републике Србије и постићи минимални национални, социјални концензус о значају стратегије и путевима и социјалној цени њеног остваривања. То ће бити први и најважнији тест политичке зрелости, одговорности и компетентности свих релевантних политичких и друштвених снага у времену које је пред нама. Искуство успешних земаља транзиције у том погледу је веома јасно. Успешне земље транзиције, на пример, Чешка, Пољска, Словенија, успех транзиције у великој мери дугују томе што су на почетку овог сложеног и конфликтног процеса постигли социјални концензус. У Србији у претходном периоду управо због непостојања такве, опште прихваћене стратегије, транзиција је имала изузетно високу социјалну цену, која је у целини била преваљена на терет радништва. Управо та социјално неиздржљива и морално неприхватљива цена транзиције јесте један од кључних узрока оправданог револта радништва, индустријских и социјалних конфликта, који су постали део наше свакодневице, социјалне и политичке нестабилности. На другој страни оваквог стања налазе се организовани криминал, корупција, енормно богаћење привилегованих друштвених слојева.

Национална стратегија одрживог развоја Србије дефинише одрживи развој као „циљнооријентисан, дугорочан, непрекидан, свеобухватан и синергетски процес који утиче на све аспекте живота (економски, социјални, еколошки и институционални) на свим нивоима“¹⁰⁾. Одрживи развој подразумева израду модела који с једне стране, на квалитетан начин задовољавају друштвено-економске потребе и „интересе грађана“ који истовремено, са

10) Наведено према: НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА, Службени гласник Републике Србије, Београд 2008. године

друге стране „уклањају или смањују утицаје који прете или штете животној средини и природним ресурсима“. Дугорочни концепт одрживог развоја Србије, тј. пројекција развоја Републике Србије до 2017. године, подразумева стални економски раст који обезбеђује смањење сиромаштва, боље коришћење ресурса, унапређење здравствених услова и квалитета живота, као и здравију животну средину. Један од најважнијих циљева одрживог развоја Србије јесте отварање нових радних места и смањење стопе незапослености, као и „смањење радне и друштвене неједнакости маргинализованих група, подстицање запошљавања младих и лица са инвалидитетом, као и ризичних група“⁽¹¹⁾.

Циљ стратегије је да уравнотежи три основна фактора тј. три стуба одрживог развоја Србије: одживи развој економије, привреде и технологије, одрживи развој друштва на бази социјалне равнотеже и заштиту животне средине уз рационално располагање природним ресурсима. Да би циљ стратегије био остварен потребно је да ова три стуба чине целину коју ће подржавати одговарајуће институције.

Будући економски развој Србије може се сагледати, према стратегији одрживог развоја, само на „основу знања, информације, људи, образовања и квалитета веза међу људима и установама“. Али тај развој мора да се заснива и на начелима социјалне правде и социјалне одговорности заједнице за сваког појединца (подвукао Ж.О.). Да би се остварио циљ социјално одговорне економије, држава мора да унапреди цео економски амбијент, да створи боље шансе за незапослене, сиромашне и социјално осетљиве категорије, и нарочито да онима који хоће да раде створи услове да то и остваре.

Стратешки циљеви Републике Србије са становишта социјалне сигурности и социјалне кохезије, према стратегији, обухватају:

- „јачање социјалне стабилности и солидарности;
- спречавање екстремних неједнакости у расподели дохотка;
- подстицање ефикасности у систему социјалне сигурности;
- повећање социјалне сигурности корисника система социјалног осигурања, социјалне и дечије заштите;
- подстицање социјалне укључености“⁽¹²⁾

11) Видети: Исто, стр. 1

12) Исто, стр. 54

Социјална димензија политике државе значајно је наглашена и у програму нове Владе Републике Србије, која је започела са радом 7. јула 2008. године, неколико месеци после усвајања Стратегије за одрживи развој Србије. Као један од основних елемената програма Владе¹³⁾ (поред одређења за чланство у ЕУ, непризнавања независности АП Косова и Метохије, јачања економије, борбе против криминала и корупције, поштовања међународног права) утврђено је и јачање социјалне одговорности према грађанима Републике Србије. Влада је поставила за свој циљ изградњу друштва у коме ће „сви грађани имати шансе за напредак на друштвеној лествици“. Елементи таквог друштва су бесплатно високо образовање, „доступно“ за све марљиве ученике и студенте, бесплатна здравствена заштита, гарантована свим сиромашним грађанима, запошљавање и решавање стамбених питања младих (као препрека њиховом одласку у иностранство), успостављање родне равноправности, као и заштиту свих грађана Србије од „екстремног сиромаштва”

Влада је ради реализације наведених социјалних циљева, планирала доношење пакета мера које треба да допринесу побољшавању социјалног положаја свих угрожених категорија становништва – незапослених, пензионера (повећавање пензија до нивоа 70% односа просечних пензија и просечних зарада), породица са децом (додатна средства и субвенције при решавању стамбеног питања), сеоских старачких домаћинстава (обезбеђење социјалне сигурности), запослених трудница и породиља и др.

Ако се елементима стратегије за одрживи развој и програму Владе Републике Србије дода такође опште прихваћени став да кључну покретачку снагу економског и технолошког развоја и на томе заснованог квалитета живота људи представљају ресурси, онда из тога логично произилази да и социјална политика у друштву мора бити у функцији развоја људских ресурса. То подразумева да социјална политика у друштву остварује синхронизовано следеће функције:

- Функцију социјалне солидарности, која подразумева изградњавање и реално функционисање механизма социјалне заштите и обезбеђивања социјалне сигурности за све оне који се налазе у стању социјалне потребе, а пре свега за припаднике тзв. „рањивих друштвених група“;

13) Видети: „Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића“, Београд, 7. јул 2008. године; www.srbija.gov.rs/vlada

- Функцију социјалне правде, која подразумева једнак приступ свих неспорним цивилизацијским достигнућима, као што су социјално осигурање, право на здрав живот и заштиту здравља, и друга права којима се обезбеђује да материјални и социјални положај човека не зависи од његовог социјалног порекла, националности, вере, политичког уверења и др. То другим речима, значи успостављање и реално функционисање начела једнаких шанси;
- Економску функцију, имајући у виду да мере социјалне политике, посебно оне у сфери запослености и запошљавања битно утичу на потрошачку моћ друштва и укупна економска кретања;
- Развојну функцију, која подразумева трајну повезаност динамичног економског и технолошког развоја и развоја људских ресурса и мера социјалне политике;
- Политичку, која обухвата учешће и одговорност свих друштвених актера у дефинисању и остваривању развојне стратегије на принципима социјалног партнерства.

Ако у свим наведеним функцијама социјалне политике тражимо неки заједнички именоватељ, онда је релативно лако препознати да је то супротстављање дискриминацији, односно успостављање начела и праксе једнаких шанси. Са тог становишта социјална политика се може дефинисати као стратегија и скуп мера чији је заједнички циљ спречавање дискриминације. Историја, као учитељица живота, као и пракса савремених развијених друштава нас веома очигледно учи о погубним последицама дискриминације. Ако би говорили језиком математике, могли би рећи да се дискриминација и економски и технолошки развој друштва, као и људске слободе и права налазе у обрнутој сразмери. Чињенице говоре да су највеће успехе у економском, технолошком и укупном друштвеном развоју оствариле данас оне земље, које су успеле да маргинализују дискриминацију као друштвени однос. При томе се мора имати у виду да дискриминација није само етичко већ и економско и развојно питање, јер друштва заснована на дискриминацији, у старту маргинализују или искључују читаве друштвене слојеве из кључних друштвених процеса и остваривања основних економских и социјалних права, само зато што су сиромашног социјалног порекла, што су друге нације, вере, једном речју само зато што су другачији. Тиме се истовремено блокира и развој стваралачке моћи

и капацитета припадника ових маргинализованих, или искључених друштвених слојева, а то значи укупни стваралачки потенцијал друштва.

Само целовита, систематска, дугорочна концепција и пракса социјалне политике обезбеђује потпуно остваривање људских слобода и права, у њиховом пуном цивилизацијском значењу и садржају. У хијерархији тих права неприкосновено је на првом месту право на живот. Али, данас, у савременој цивилизацији, право на живот не може се свести само на физичку заштиту људског живота, у смислу да нам га нико не може одузети. Јер, шта значи право на живот, ако је човек гладан, без посла, болестан, без могућности да се лечи, ако живи испод нивоа људског достојанства, ако деца не могу да му се школују, ако живи обезвређен и понижен, без наде. Право на живот, као темељ и круна свих других људских слобода и права има смисла ако се остварује кроз право на рад, право на пристојан живот од сопственог рада, право на социјалну и сваку другу сигурност, право на школовање деце и сопствени професионални и стручни развој, право на пристојне услове становања, и друга права, која тек у целини штите квалитет и достојанство људског живота, у складу са достигнућима савремене цивилизације. Остваривање свих наведених и других радних и социјалних права је основни показатељ целовитости и успешности социјалне политике, али и успешности укупне друштвене развојне стратегије.

Да би се оваква социјална политика у највећој могућој мери реализовала потребно је да се остваре две групе услова:

- Да друштво буде отворено, демократско и да у њему постоје и пуним капацитетом функционишу демократске институције и владавина права;
- Да друштво има економску снагу, односно да је друштвени производ довољан да обезбеди материјалну основу за остваривање одговарајућег нивоа социјалних права.

На том плану се учача повезаност социјалне и других сегмената економске и развојне политике. Реч је о политици запошлености и запошљавања, где се као у жижи суочавају развојна и социјална политика. Наиме, делотворна социјална политика темељи се на успешној политици запошљавања, која је зависна варијабилна добро или лоше одабране стратегије економског и технолошког развоја, компетентности и одговорности политичких власти. То је она, добро позната систематска грешка капитали-

стичког тржишног начина производње, која је своје катастрофалне економске и социјалне последице показала у великој светској економској кризи 1929. године и од тада као Дамоклов мач виси главом савременог капитализма. Неолиберални концепт, који је данас доминантан, очигледно није адекватан цивилизацијски одговор на ово питање, јер је супротстављајући се начелима социјалне правде и солидарности и другим етничким принципима, неподношљиво високу цену ове системске грешке капитализма пребацио на терет земаља у развоју, односно земаља транзиције, међу које спада и Србија. Јасно је, на нивоу здравог разума, да економски и технолошки развој друштва на добробит свих грађана не може да се препусти слепој стихији тржишта. Неспорна је у стварању повољног и подстицајног друштвеног окружења улога државе. Питање је само на који начин, са којим степеном одговорности, компетентности и јавне контроле држава остварује ту улогу.

Спровођење Националне стратегије за одрживи развој Србије и програма Владе Републике Србије у области социјалне политике и један број предузетих, позитивних мера (заустављање пада просечних пензије и њихово повећање, као и накнада и најнижег износа пензија за 10%, повећање доступности високог образовања већем броју студената смањењем броја бодова потребних за упис школске године, преузимање обавезе од стране државе да надокнади факултетима трошкове школарине за студенте који су остварили законски услов за упис наредне године и др. озбиљно је доведена у питање крајем 2008. и почетком 2009. године, када је светска економска криза почела да потреса најпре привреду, а потом и све друге области живота Србије. Буџет Републике Србије за 2009. годину је умањио издвајања за образовање у друштвеном бруто производу са предвиђених 3,9% на (остваривих) 3,55%. Овај податак додатно забрињава због чињенице да одрживи развој Србије као друштва заснованог на знању није могуће ако се за образовање не обезбеде додатна, већа новчана средства. И друге буџетске обавезе везане за социјална издвајања су објективно доведене у питање.

Најављују се отпуштања запослених у привреди и замрзавање пријема нових људи у администрацију државе и локалне самоуправе, ограничења и смањења плата у јавним предузећима и међу запосленима који се финансирају из буџета, одложена је примена проширеног дејства Општег колективног уговора за период до шест месеци у делу који се односи на финансијске обавезе послодавца, започет је други друг преговора са Међународним монетар-

ним фондом око позајмице која би требала да стабилизује буџет Републике Србије, Влада Републике Србије најављује мере штедње ублажавања кризе, преусмеравање новчаних токова и веће опорезивање богатих грађана и друге рестриктивне мере.

Посматрајући са аспекта свих наведених критеријума, захтева и цивилизацијских достигнућа, може се рећи да је Србија данас, на почетку XXI века, удаљенија од принципа социјалне правде и солидарности и других етичких принципа, више него у многим претходним периодима своје историје. Више је жеља него могућности, више речи него дела. Стварност је у значајном раскораку са статистичким подацима. Средња класа, која је темељ модерних грађанских друштава готово је уништена, а социјално раслојавање је достигло тачку апсурда, јер је друштво подељено на мањину – до 10% енормно богатих и 90% мање или више сиромашних. С обзиром на дужину трајања кризе, прети велика опасност да се сиромаштво стабилизује на дуги рок, а социјална политика претвори у масовно отварање народних кухиња. Неспорно је да ће бити потребно доста времена да се из такве ситуације изађе трајно. Али, први кораци у том правцу морају бити одлучни и трајно отклонити оне препреке које стоје на путу једне одговорне развојне стратегије, а у том оквиру активне, развојне социјалне политике.

ЛИТЕРАТУРА

- Арандаренко М: „Реформа тржишта рада и демократија“, Г17 Институт, Београд, 2002
- Grint K: „The Sociology of work“, Polity Press, Cambridge, UK 2003
- Европска социјална повеља, Савет Европе, Канцеларија у Београду, 2005
- „Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића“, Београд, 7. јул 2008. године; www.srbija.gov.rs/vlada
- Закон о пензијском и инвалидском осигурању и Закон о изменама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању, Службени гласник Републике Србије, бр. 34/03, 64/04, 84/04 и 85/05.
- Кривокапић Б: Европска социјална повеља, Београд, 2002 године
- КОРУПЦИЈА, власт и држава, део 2; приредили Верица Бараћ и Иван Златић; RES PUBLICA, Београд 2005; КОРУПЦИЈА, Наше теме, бр. 2, Службени гласник, Београд 2006. Године
- Маринковић Д: „Транзиција, друштвено одговорно пословање, корпоративна култура“, Зборник „Морал и економија“, Институт друштвених наука, Београд, 2008

- Милосављевић М, ред. „Социјална политика у транзицији“ Центар за проучавање алтернатива, Београд 1998
- НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА, Службени гласник Републике Србије, Београд 2008. године
- Пејановић С: „Социјална политика“, Дефектолошки факултет, Београд 2005
- POPIS IZ BEGLICA I DRUGIH RATOM UGROŽENIH LICA U SAVEZNOJ REPUBLICI JUGOSLAVIJI, UNHCR – Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice, Beograd 1996, str. 19
- Први извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији, Влада Републике Србије, Београд 2005.
- Стајић Д: „Тегобна транзиција“, НИ Слободан Машић, Београд, 2004
- СТАТИСТИЧКИ ГОДИШЊАК СРБИЈЕ 2005, Републички Завод за статистику Србије, Београд 2005
- „Стратегија за смањивање сиромаштва“, Документ Владе Републике Србије
- Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 1 од 28 септембра 1990. године
- Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 98/2006
- Fajertag G, Pochet P eds., „Social pacts in Europe – new dynamics“, ETUI, Brussels 2000
- Hase R., Н., Šnajder, Vajgelt K: „Leksikon socijalne tržišne privrede“, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2005

Zarko Obradović,

Faculty of State Administration

Megatrend University

SERBIA - THE STATE OF SOCIAL JUSTICE

- CONSTITUTIONAL PRINCIPLES AND PRACTICE -

Summary

Nowadays social justice and social politics have been placed in the focus of attention of various scientists, politicians, economists and strategists of economical and technological development of society. There is no single one modern society that has abandoned social justice as one of its basic principles. Of course, various societies and various politics have comprehended the content and meaning of social justice in different ways, by taking into account a whole line of social factors, while material basis and character of social establishment have determined the objective range of social justice. Nowadays, just like it has been

the case throughout history worldwide, social justice has been complex, interpreted in various ways, and achievable on various levels.

Social politics is a creation of modern civic society that is based on civic freedom and rights, multiparty parliamentary democracy and economy market battle. Social politics is one complex of functionally connected institutions and instruments that help achievement of social justice, therefore factually confirming that social justice has been one of uncontested civilization achievements of modern age. The issue of social justice, or social politics, has been opened in a specific and often conflicting way in transitional states, Serbia included.

Key Words: social justice, social politics, transition, poverty, discrimination, social consensus, industrijal and social conflicts